

Särskild utredning

Fogdön

Fogdö, Helgarö och Vansö socknar, Strängnäs kommun,
Södermanlands län

Patrik Gustafsson

Särskild undersökning

Fogdön

Fogdö, Helgarö och Vansö socknar, Strängnäs kommun,
Södermanlands län

Patrik Gustafsson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2002:25

© 2002 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@kuf.dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg och Patrik Gustafsson.
Omslag och inlaga är reproducerad vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge
markerat med röd punkt.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande 97.0350

Nyköping 2002

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 4

Syfte och metod 4

Syfte
Metod

Landskap 4

Natur
Kultur

Resultat 7

Hänvisningar 7

Källor
Litteratur

Administrativa uppgifter 7

Bilagor 8

1. Karta A.
2. Karta B.
3. Karta C.
4. Karta D.
5. Karta E.
6. Karta F.
7. Karta G.
8. Karta H.
9. Schakttabell.

Utgångspunkt

En särskild utredning har under perioden 010606 till 010608 och 010613 utförts av Sörmlands museum. Utredningen föranleddes av en planerad VA-ledningssträcka mellan Vansö kyrka och Helgarö-Åsby på Fogdön, Fogdö, Helgarö och Vansö socknar, Strängnäs kommun, Södermanlands län. Större delen av den planerade ledningssträckan går utmed den väg som sammanbinder de tre sockenkyrkorna (väg 957). Ställvis avviker ledningssträckningen från vägen och går då främst i åkermark, delvis utmed diken (se figur 1 och 2).

Under december år 2000 genomförde Sörmlands museum en förstudie längs en föreslagen ledningssträcka i ovan nämnda socknar. Detta ledde till att delar av den planerade ledningsdragningen drogs om (Gustafsson 2001:02). Inför den här aktuella utredningen kunde det konstateras att det fortfarande fanns områden längs den planerade sträckan, där tidigare ej kända fornlämningar skulle kunna påträffas.

VA-Ingenjörerna AB hade planerat ett arbetsområde om cirka 5 meters bredd samt ett schaktdjup om cirka 1-1,5 meter. Dessa förutsättningar gällde även omfattningen för den särskilda utredningen.

Uppdragsgivare var Strängnäs kommun. Beslut i ärendet var fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län (220-8343-2000) enligt 2 kapitlet 11§ i lagen om kulturminnen (KML). Ansvarig för den särskilda utredningen var Patrik Gustafsson. I fältarbetet deltog även Ola Matthing och Lars Norberg.

Syfte och metod

Syfte

Syftet med den särskilda utredningen var att konstatera om fornlämning kommer att beröras av det planerade arbetsföretaget. Utredningens resultat skall därmed utgöra underlag för länsstyrelsen och uppdragsgivaren inför fortsatt hantering av ärendet.

Metod

I ett första skede utfördes en mindre genomgång av arkiv och äldre kartmaterial. Arkiv- och kartstudien var emellertid av mindre omfattning eftersom stora delar av arbetet redan utförts inför den tidigare omnämnda förstudien (Gustafsson 2001:02).

Vid förstudien hade ett antal arkeologiskt känsliga lägen pekats ut. Flera av dessa lägen berördes fortfarande av det planerade arbetsföretaget. Dessa lägen inventerades, varvid sökschakten placerades i

relation till resultaten från den tidigare utförda förstudien, arkivgenomgången samt inventeringen.

Sökschakt öppnades med grävmaskin inom utredningsområdet. Sökschaktens främsta syfte var att spåra icke ovan mark synliga fornlämningar. Schaktens bredd var cirka 1,5 meter breda, cirka 5-23 meter långa och cirka 0,30-0,50 meter djupa. Schakten förlades inom en fem meter bred korridor, utstakad av VA-Ingenjörerna AB. Alla sökschakt mättes in digitalt med hjälp av totalstation.

Landskap

Natur

Fogdön är som namnet antyder en ö, belägen i Mälaren och som avskiljs från fastlandet genom det smala Eldssundet, sydost om Vansö kyrka. De berörda socknarna utgörs till stor del av småkuperad åkerbygd, genombrutet av sprickdalar, skogsklädda åsar och moränhöjder. På enstaka platser bryter berg i dagen igenom (Björksten & Leijonhuvufud 1949:715). Fogdöns högsta höjder ligger på cirka 35 meter över havet. Större delen av ön och tillika utredningsområdet ligger dock på mellan cirka 5 och 20 meter över havet (Gröna kartan).

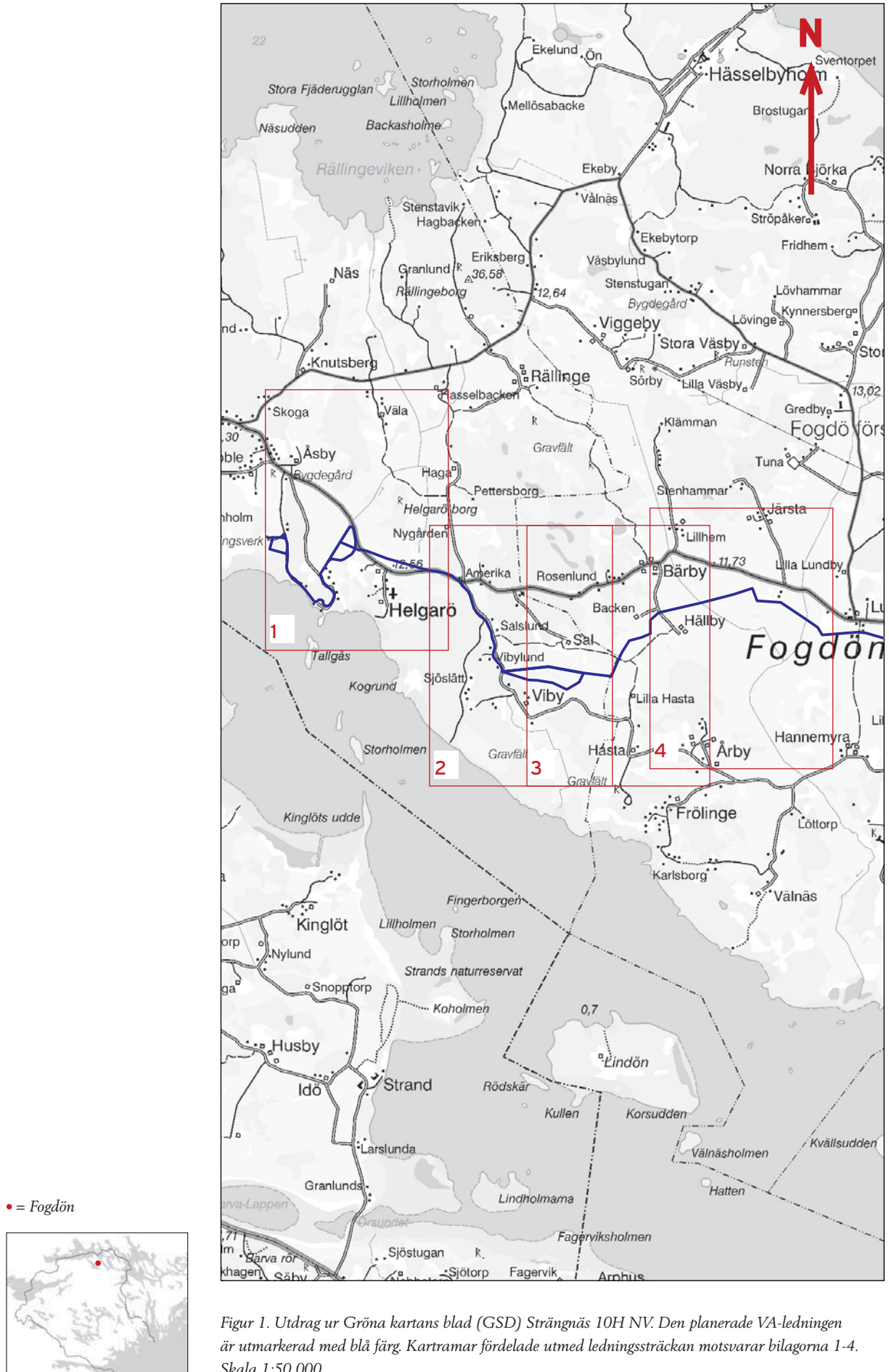
Kultur

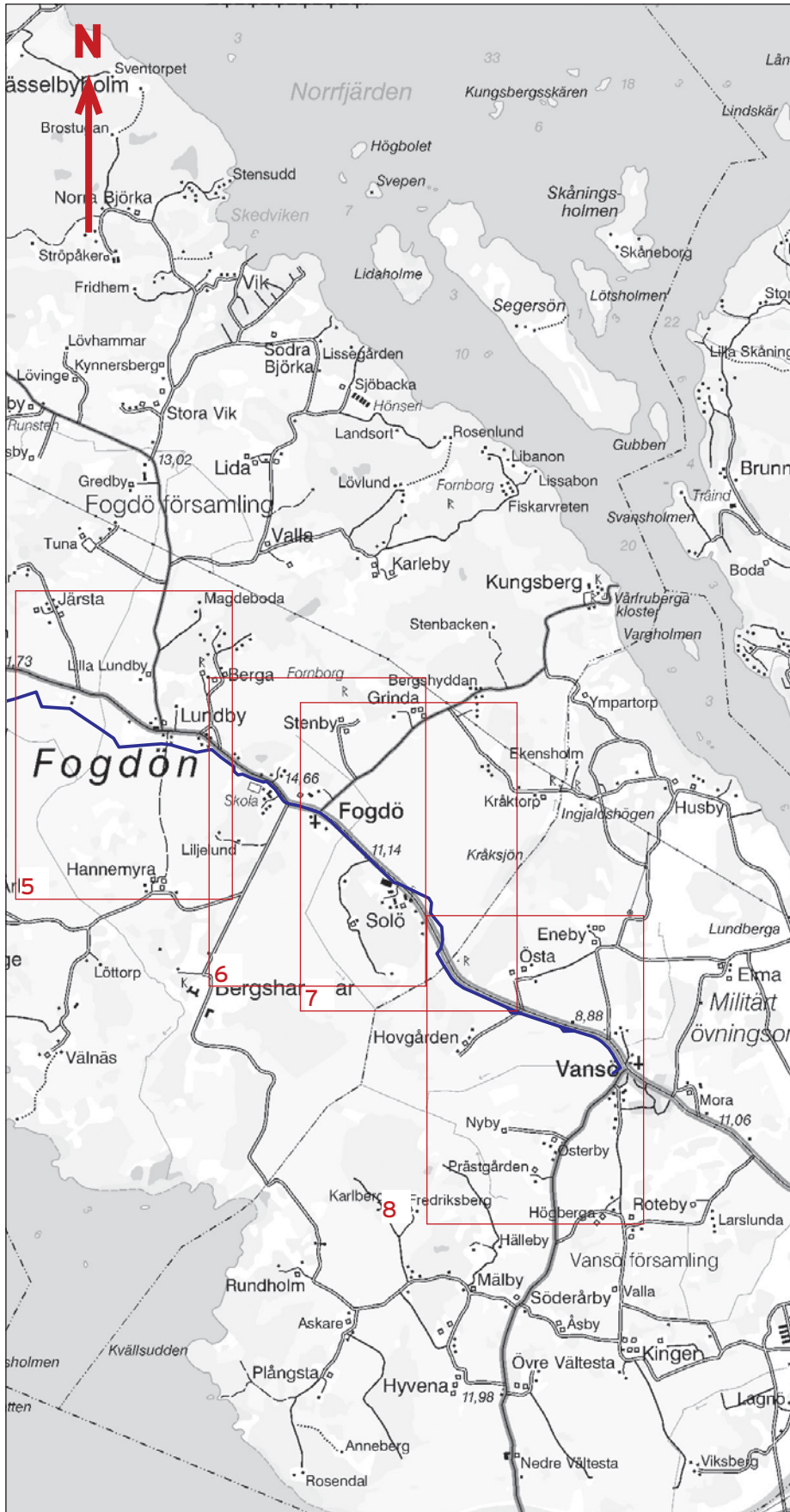
Inom det angivna arbetsområdet finns inga sedan tidigare registrerade fornlämningar. De berörda socknarna har endast förstagångsinventerats på 1950-talet.

Två mindre arkeologiska undersökningar i utredningsområdets närhet har tidigare utförts. Den förstnämnda utfördes av UV-Mitt 1990 invid Helgarö kyrka, där inget av antikvariskt intresse framkom (Andersson 1990). Den andra utfördes 1998 av Sörmlands museum invid RAÄ 49 och 51 i Helgarö socken, då man restaurerade och dokumenterade gravar som skadats vid vägläntning (Hermelin 1998:07).

De äldsta spåren efter människor härrör från Fogdö socken, där ett tiotal stenyxor påträffats (Björksten & Stenberg 1949:716). Bronsåldern representeras främst av de rösen och gravar som finns på ön. Framförallt är det spår efter äldre och yngre järnålder som utmärker sig, främst i form av gravar. Dessa återfinns på ett flertal av Fogdöns impediment och andra höjdparter (FMR).

Många gårds- och bynamn är av ålderdomlig karaktär, till exempel Lundby, Viby och Östa. Även namnen knyts generellt till yngre järnålder (Hyenstrand 1984:116). Dessa gårdar återfinns ofta på de höjdparter där de ovan nämnda gravarna finns. Fogdö och Vansö socknar omnämns för första gången i en jordebok från andra hälften av 1100-talet och Hel-

Figur 2. Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Strängnäs 10H NV. Den planerade VA-ledningen är utmarkerad med blå färg. Kartramar fördelade utmed ledningssträckan motsvarar bilagorna 5-8. Skala 1:50 000.

garö omnämns på 1200-talet. Invid Fogdö kyrka grundades ett nunnekloster av cisterciensorden på 1100-talet, som omkring år 1290 flyttades österut till den plats som nu kallas Vårfruberga (Björksten & Leijonhufvud 1949: 717).

Resultat

Sörmlands museum träffade en representant för Strängnäs kommun på plats, 010606, vilken meddelade om en ny alternativ ledningsdragning söder om gården Sal. Området där den nya ledningssträckningen hade förlagts ingick inte i det område som Sörmlands museum ansågs vara arkeologiskt intressant. Sörmlands museum hade därför inga invändningar mot den nya föreslagna sträckningen (se bilaga 2 och 3).

Vid den tidigare utförda förstudien samt den inventering som genomfördes i samband med denna utredning kunde ett antal arkeologiskt intressanta lägen pekats ut längs ledningssträckan. Vid fältarbetet öppnades med hjälp av en traktorgravare totalt 28 schakt, inom dessa områden (se bilaga 1-9).

Inga nya fornlämningar påträffades vid inventeringstillfället. Inget av antikvariskt intresse framkom heller vid den efterföljande sökschaktningen.

Av detta resultat får man intrycket att de till utredningsområdet närbelägna bebyggelseenheter på Fogdön inte har flyttat i någon större omfattning sedan järnåldern. Dagens gårdar står med största sannolikhet kvar på samma plats som de förhistoriska gårdarna. Föregångaren till Vårfruberga kloster, invid Fogdö kyrka, bör återfinnas närmare själva kyrkan, på södra sidan om väg 957.

Hänvisningar

Källor

Sörmlands museums arkiv

Fornminnesregistret (FMR). Fogdö, Helgarö och Vansö socknar. Sörmlands museums arkiv.

Ekonomisk karta över Sverige, Helgarö 10H 8b, Kungsberg 10H 8c och Vansö 10H 7c (Fornlämningsöversikten). Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1:10000. Lantmäteriverket. Gävle. 1986.

Geografiska Sverigedata (GSD). Fastighetskartan och fornlämningsöversikten. Lantmäteriet. Gävle.

Geografiska Sverigedata (GSD). Gröna kartan. Södermanlands län. Kartförlaget. Gävle. 1996.

Gröna kartan. Topografiska kartan. Strängnäs 10H NV. Skala 1:50000. Lantmäteriverket. Gävle. 1995.

Litteratur

Andersson, C. 1990. *Rapport. Helgarö kyrka*. Helgarö socken. Strängnäs kommun. Södermanland. Riksantikvarieämbetet. Byrån för Arkeologiska Undersökningar. Stockholm

Björksten, S. R. & Leijonhufvud, K. 1949. *Södermanland. Sveriges städer och samhällen jämte landsbygd*. Red. Björksten, S. R. & Stenberg, D. Del III. Göteborg.

Hyenstrand, Å. 1984. *Fasta fornlämningar och arkeologiska regioner*. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Rapport 1984:7. Stockholm.

Hermelin, O. 1998. *Skadade yngre järnåldersgravar vid Åsby i Helgarö socken*. Särskild undersökning. Arkeologiska meddelanden 1998:7. Sörmlands museum. Nyköping.

Gustafsson, P. 2001. *Mellan Vansö och Åsby*. Fogdö, Helgarö och Vansö socknar, Strängnäs kommun i Södermanlands län. Arkeologisk förstudie. Arkeologiska meddelanden 2001:02. Sörmlands museum. Nyköping.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie: Fogdön. Arkeologiska meddelanden 2002:25 Södermanlands museums dnr: 01218 Länsstyrelsens dnr: 220-8343-2000 Tid för undersökningen: 010606-010608 och 010613.

Personal: Patrik Gustafsson Ola Matthing och Lars Norberg

Belägenhet: Ekonomiska kartan över Sverige i skala 1:10 000. Helgarö 10H 8b, Kungsberg 10H 8c och Vansö 10H 7c. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. x 659100 y 1556600

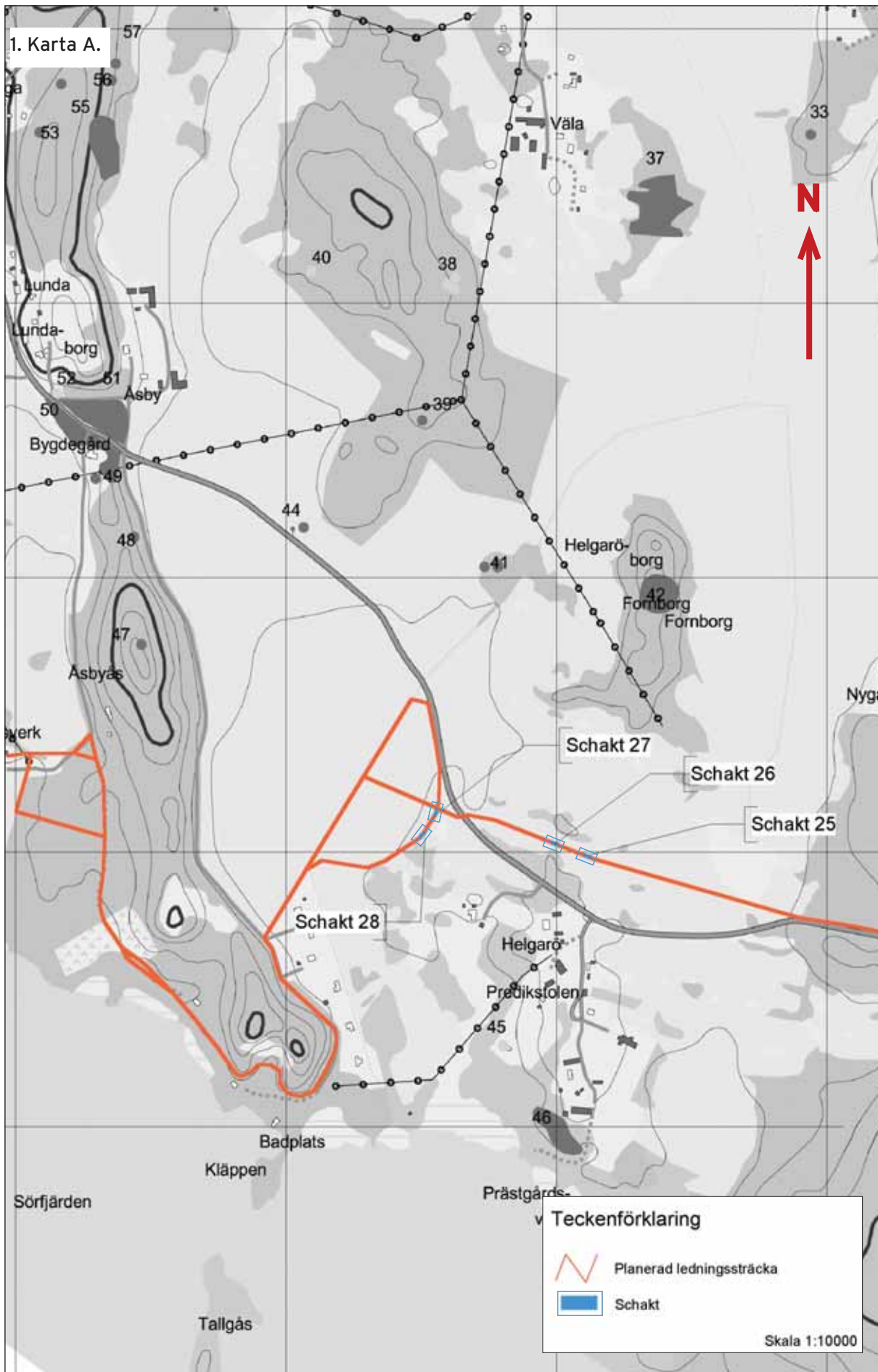
Koordinatsystem: RT 90

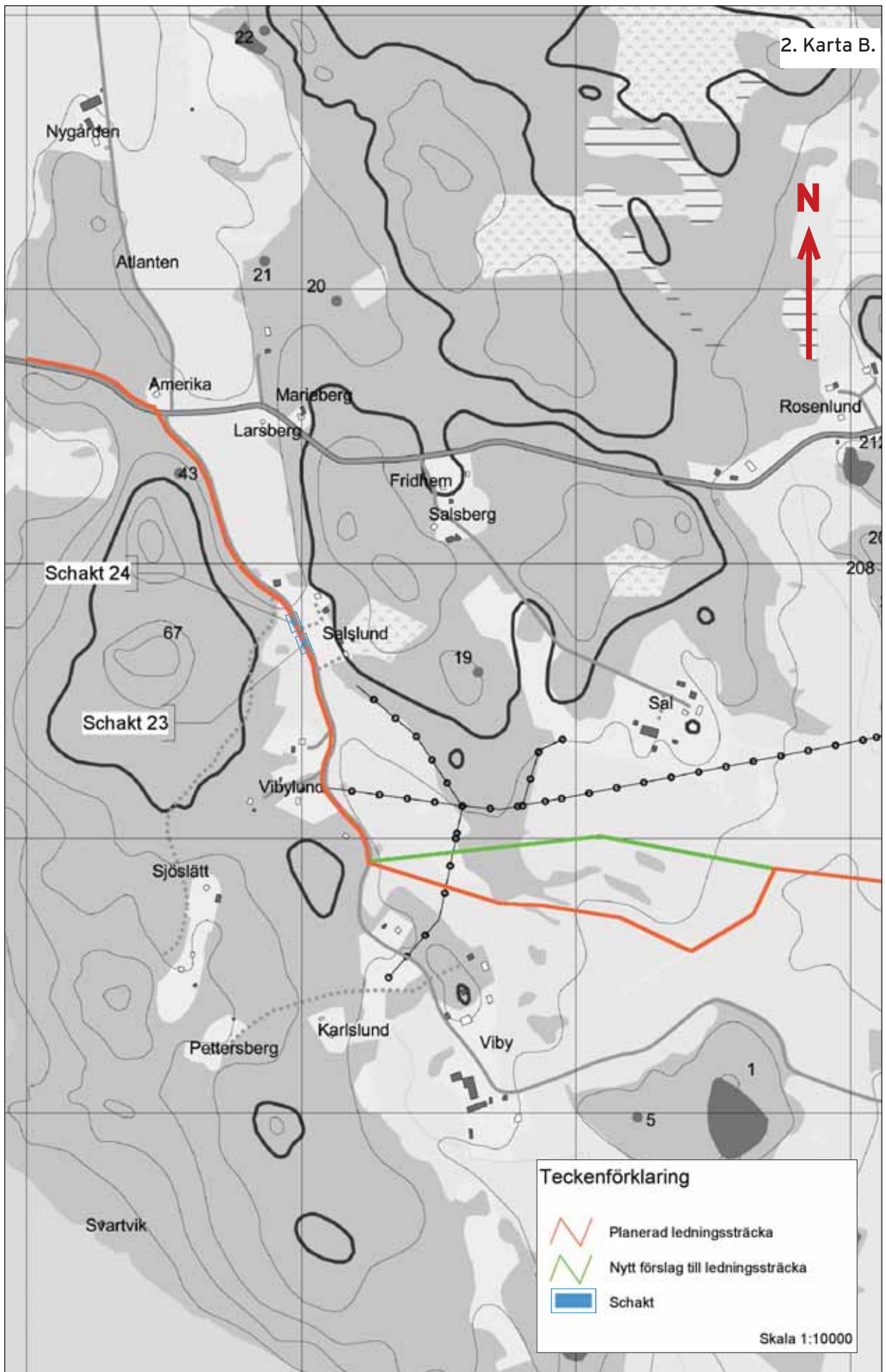
Höjdsystem: Rikets höjdsystem (RH70)

Undersökt yta: cirka 408 m²

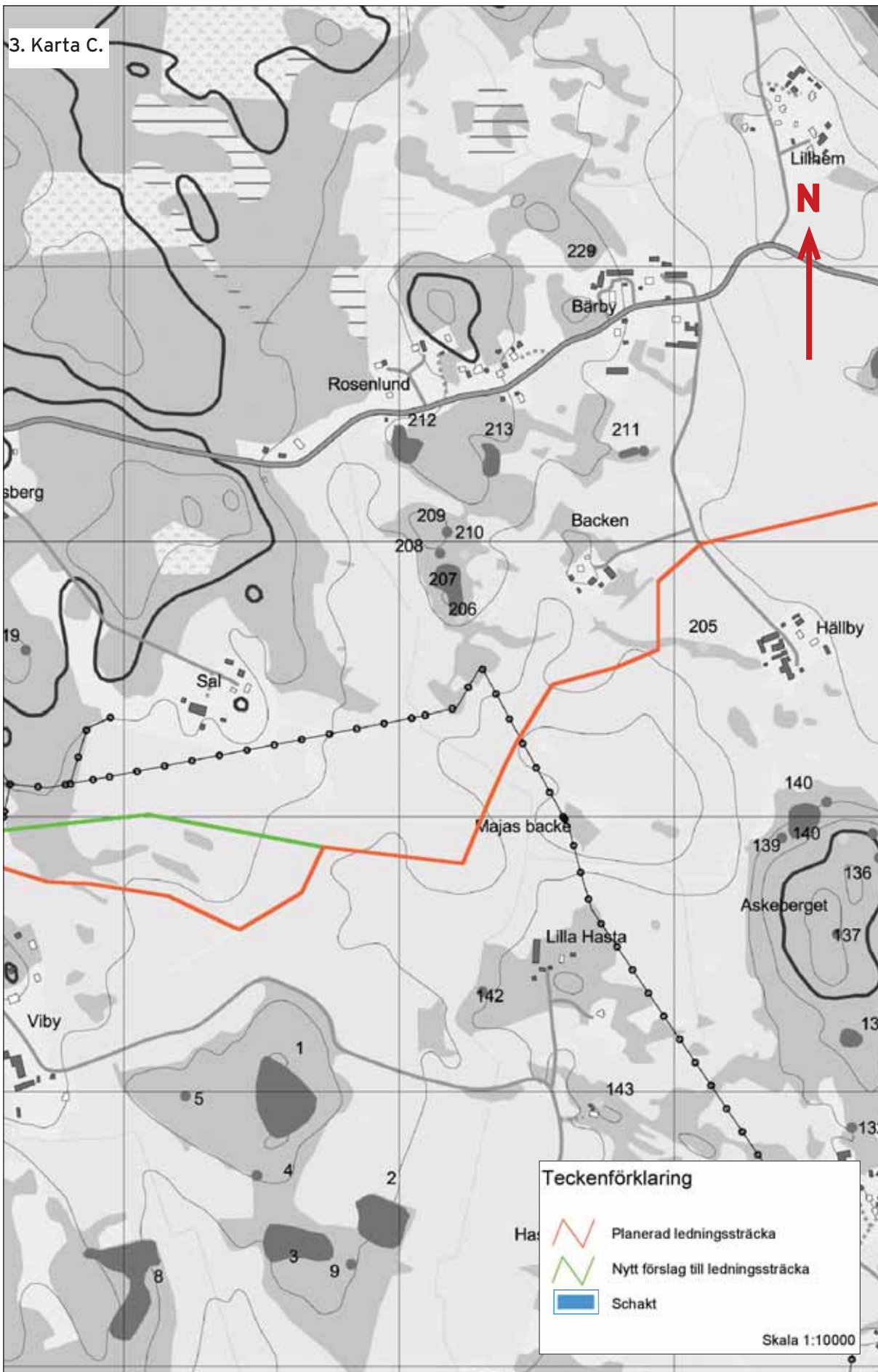
Dokumentationsmaterial förvaras i Södermanlands museums arkiv.

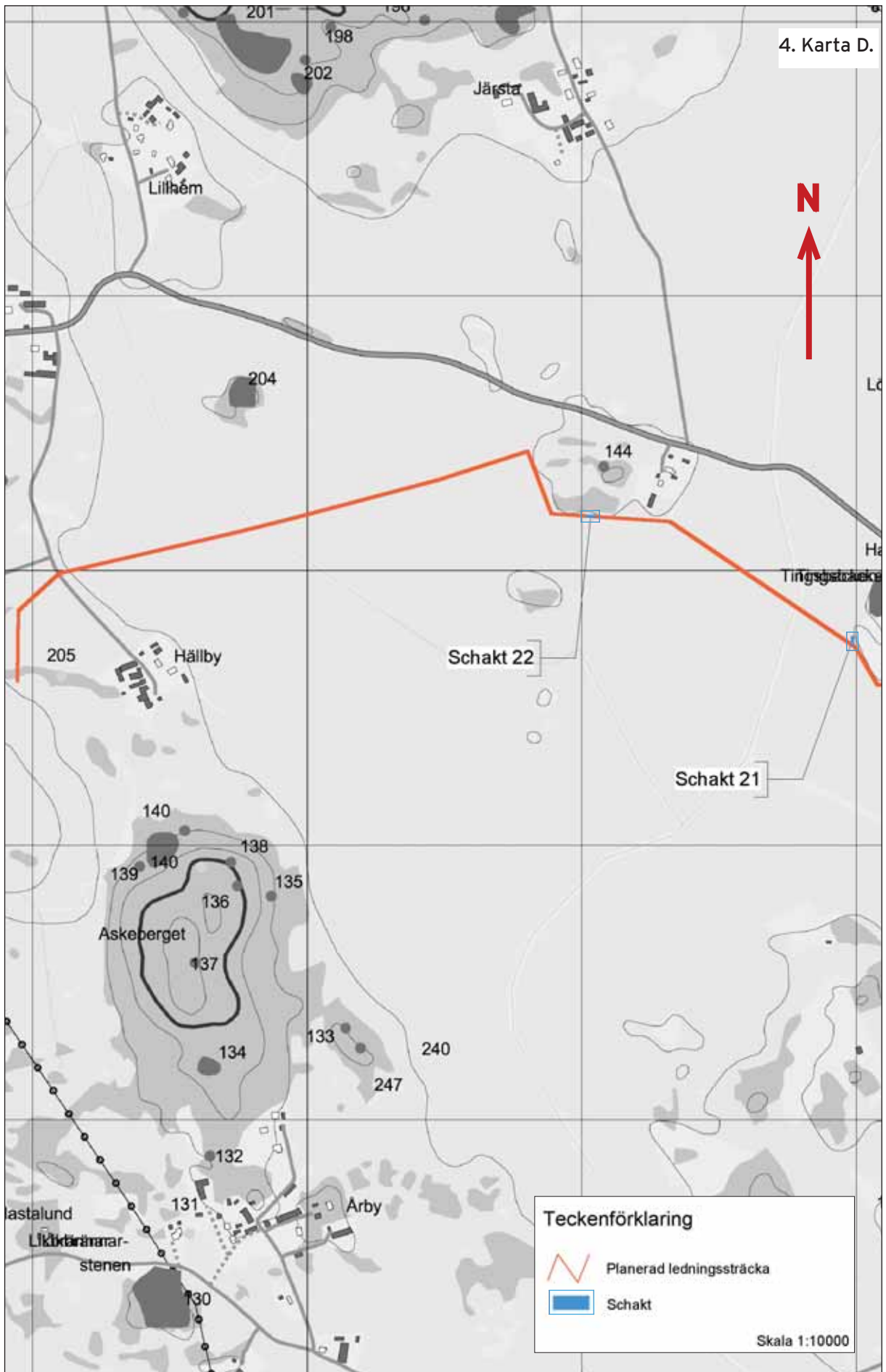
Bilagor

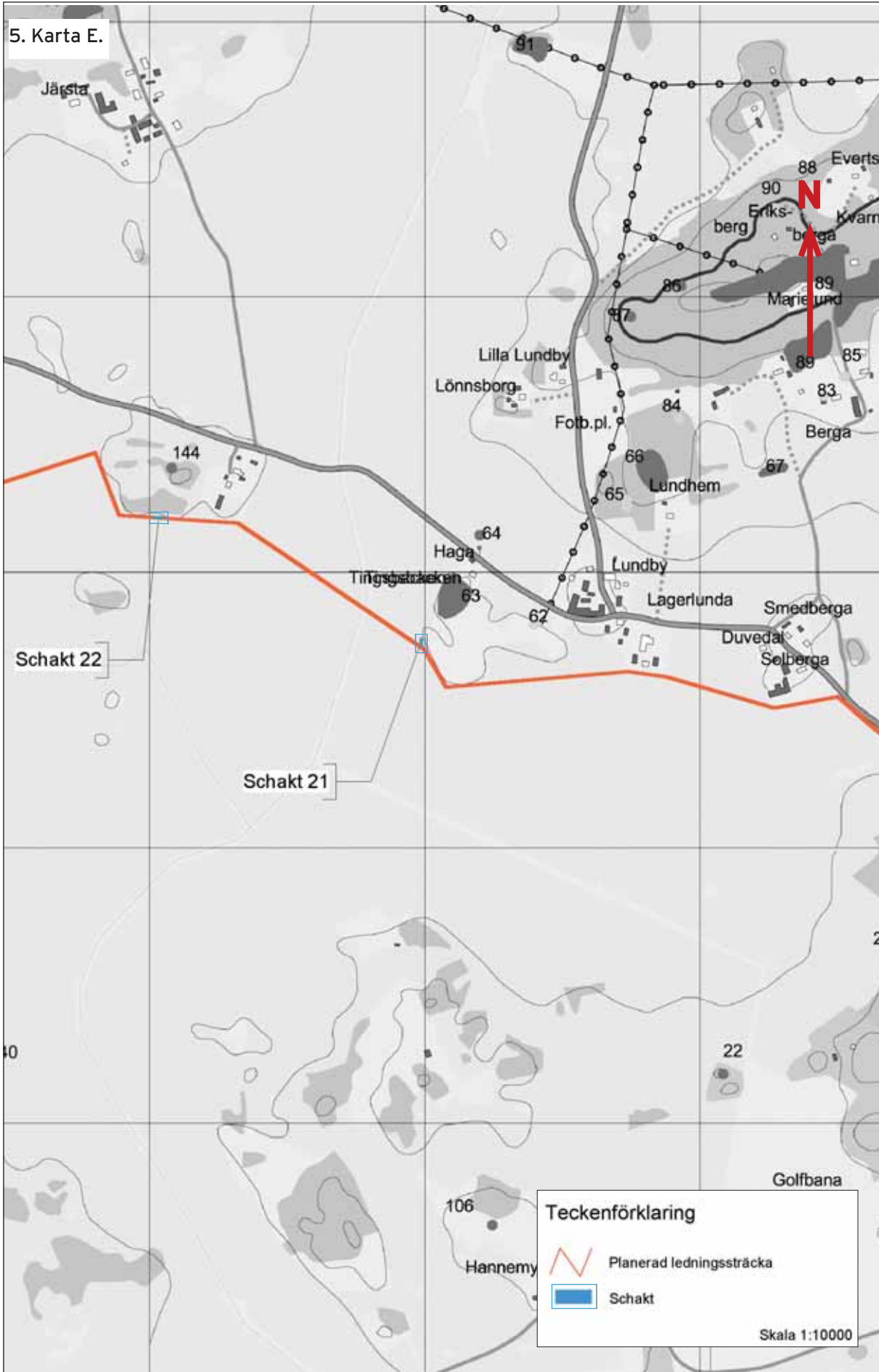

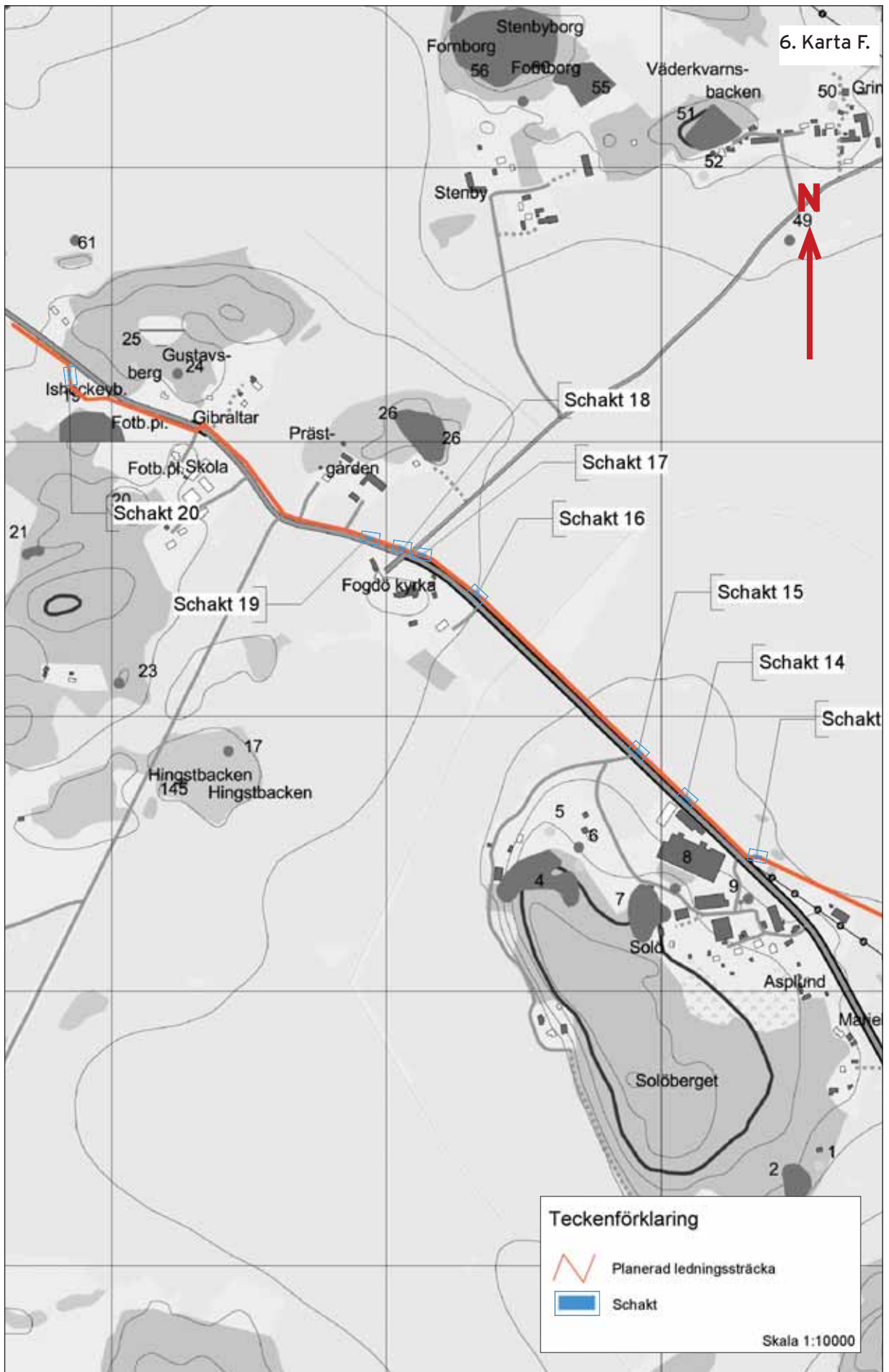

3. Karta C.

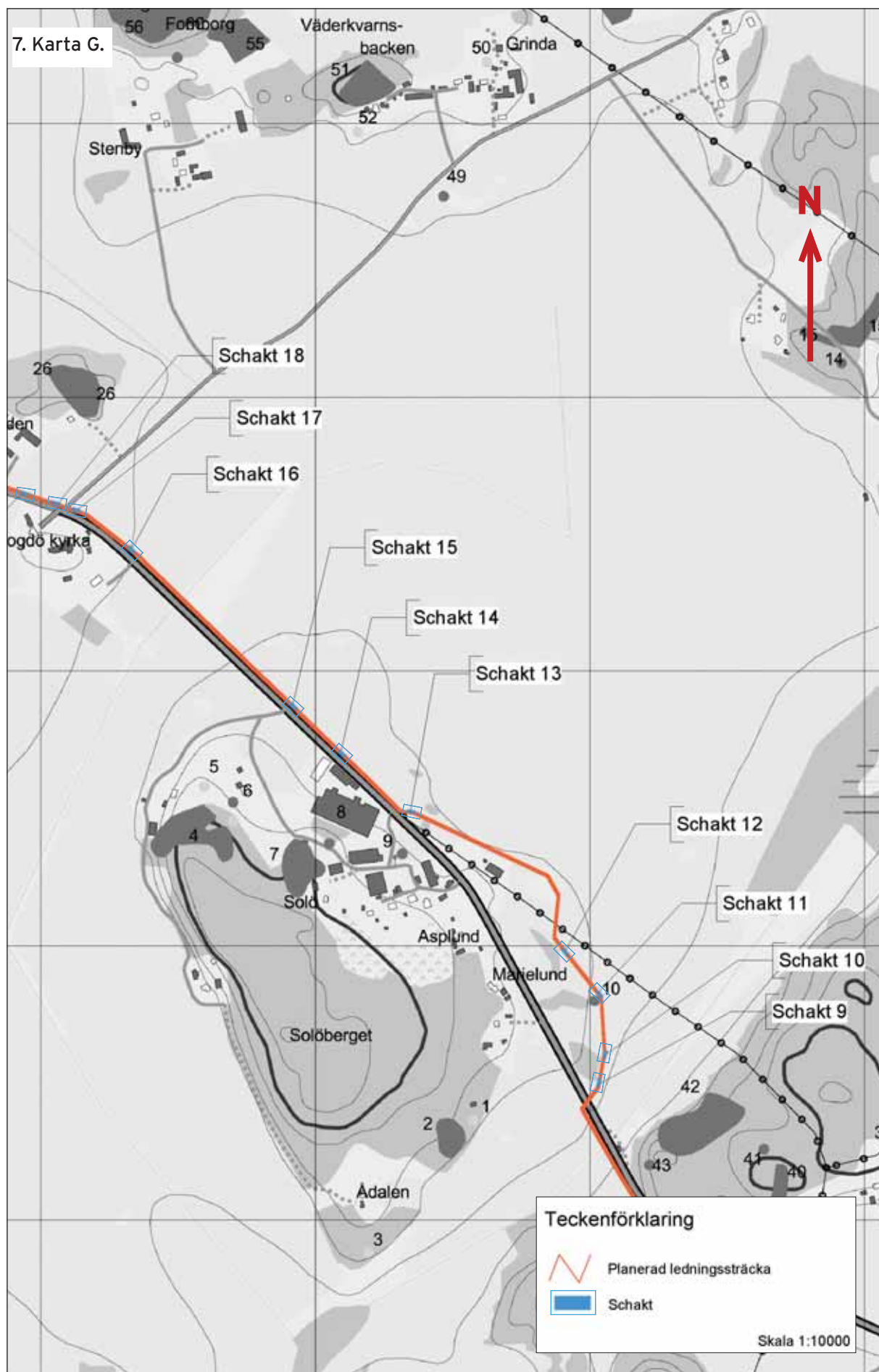

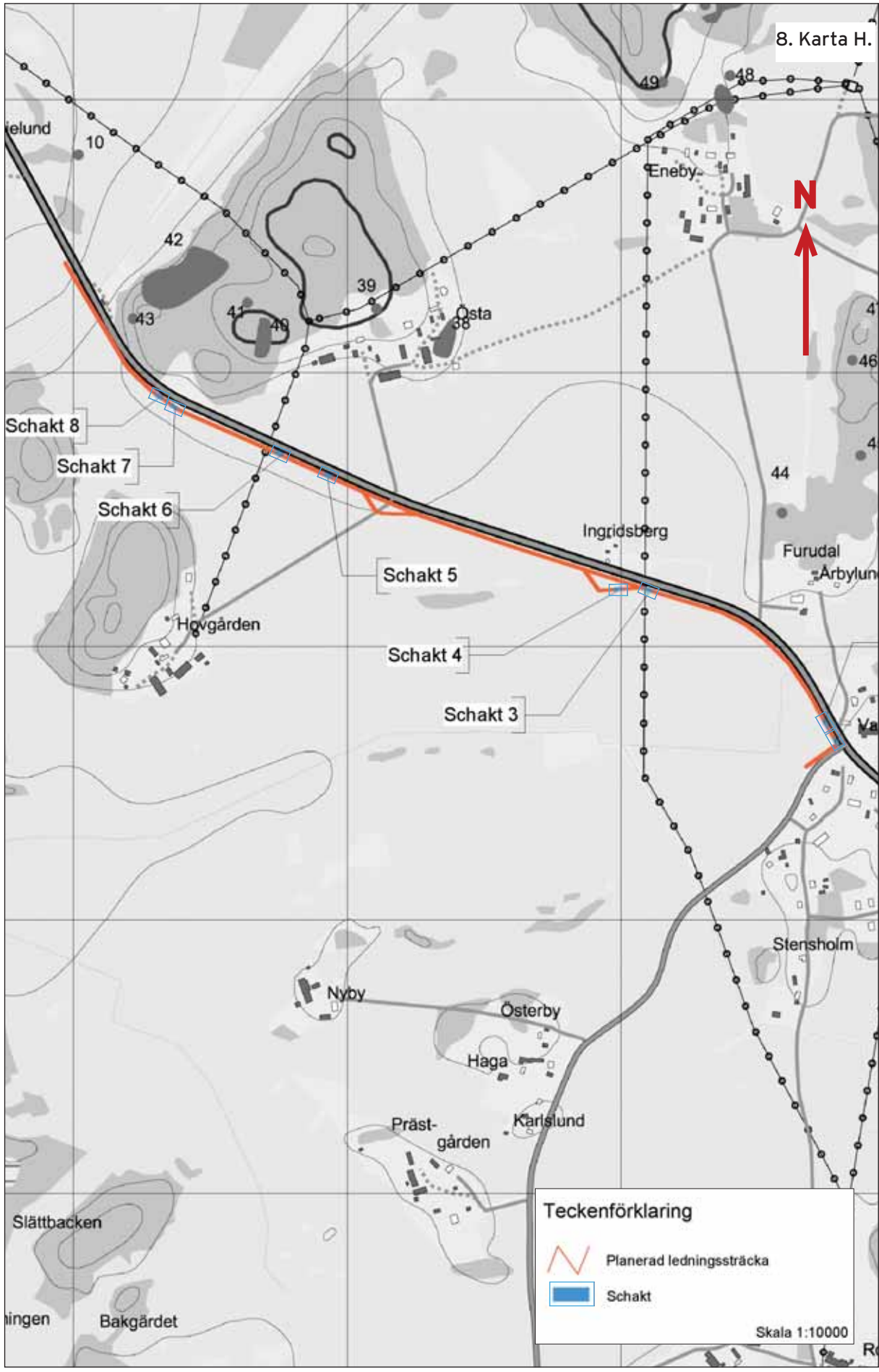

7. Karta G.

9. Schakttabell

Schakt nr	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	X	Y	Z
1	1,5x13	0,50	0,10 m förna, lera	6587820,420	1564385,055	7,34
2	1,5x5	0,50	0,10 m förna, lera	6587853,525	1564366,234	7,43
3	1,5x10	0,40	0,10 m förna, lera	6588100,006	1564040,028	8,41
4	1,5x5	0,40	0,10 m förna, lera	6588102,880	1563985,419	8,53
5	1,5x9	0,40	0,10 m förna, lera	6588308,679	1563455,756	12,42
6	1,5x9	0,50	0,10 m förna, lera	6588349,573	1563365,930	12,42
7	1,5x8	0,40	0,10 m förna, lera	6588433,634	1563174,470	12,36
8	1,5x11	0,50	0,10 m förna, lera	6588452,739	1563147,191	12,32
9	1,5x13	0,40	0,10 m förna, siltig lera	6588742,767	1563009,900	6,48
10	1,5x10	0,40	0,10 m förna, siltig lera	6588794,555	1563020,948	7,64
11	1,5x8	0,50	0,10 m förna, siltig lera	6588905,057	1563008,659	9,79
12	1,5x10	0,40	0,10 m förna, siltig lera.	6588981,892	1562945,224	11,57
13	1,5x6	0,30	0,10 m förna, lera	6589242,220	1562665,021	12,56
14	1,5x10	0,40	0,10 m förna, lera	6589344,759	1562538,848	13,46
15	1,5x13	0,40	0,10 m förna, lera	6589431,110	1562449,757	13,85
16	1,5x8	0,40	0,10 m förna, lera	6589716,283	1562155,876	10,91
17	1,5x23	0,40	0,10 m förna, lera	6589790,840	1562054,192	11,75
18	1,5x17	0,40	0,10 m förna, lera	6589802,882	1562017,731	12,36
19	1,5x7	0,40	0,10 m förna, lera	6589821,314	1561960,028	12,42
20	1,5x11	0,40	0,10 m förna, lera	6590111,256	1561418,411	12,64
21	1,5x15	0,30	0,10 m förna, lerig morän	6590364,492	1560489,000	9,89
22	1,5x10	0,40	0,10 m förna, lera	6590596,000	1560007,000	14,97
23	1,5x10	0,40	0,10 m förna, sandig lera	6590346,060	1557498,753	22,54
24	1,5x8	0,40	0,10 m förna, sandig lera	6590386,089	1557479,194	22,10
25	1,5x12	0,30	0,10 m förna, lerig morän	6590987,094	1556550,098	7,96
26	1,5x9	0,40	0,10 m förna, lerig morän	6591009,911	1556488,969	8,22
27	1,5x9	0,30	0,10 m förna, lera	6591064,779	1556272,920	6,40
28	1,5x8	0,40	0,10 m förna, lera	6591023,205	1556245,508	6,32